

DIE KRYGSPLAN VAN STAATSPROKUREUR J. C. SMUTS

Reeds geruime tyd voordat, in Oktober 1899, die Tweede Anglo-Boereoorlog met geweld sou losbars, is — met die Jamesoninval as 'n skeidslyn — deur die twee Boererepublieke die nodige militêre maatreëls getref om 'n moontlike militêre botsing die hoof te kan bied.

Nie alleen is die bestaande krygsmagte uitgebrei deur versterking van die Staande Mag-element nie, maar veral is daar groot geldelike offers gebring deur die aankoop van gewere, kanonne en ammunisievoorrade. Ten tye van die uitbreek van die oorlog was hierdie program nog nie afgehandel nie. O.m. het 'n aantal 'Long Toms' nog nie aangekom nie, terwyl die invoer oor Portugese gebied naderhand op onoorkomelike moeilikhede gestuit het.

Volgens dr J. H. Breytenbach, in die eerste deel van **Die Geskiedenis van die Tweede Vryheidsoorlog in Suid-Afrika, 1899-1902**, (Pretoria, 1969), pp. 105-106, was die twee Boererepublieke, in weerwil van gebrek aan nywerhede, doeltreffend ingerig om 'n lang en veeleisende oorlog met welslae te kan voer. Spoorweg- en padvervoer het weliswaar nie aan alle vereistes voldoen nie, terwyl die verbindingstel so veel doenlik aangevul is.

Teen 11 Oktober 1899 was daar, aldus dieselfde skrywer, gesamentlik 32 000 - 35 000 burgers in die veld, oor vier hoof fronte en 'n paar kleiner fronte versprei. Hierdie burgers het 56% tot 65% van die gesamentlike Transvaalse en Vrystaatse krygsmagte verteenwoordig wat — ten tye van die uitbreek van die oorlog 54 000 - 57 000 man sterk was. Dan was daar nog ongeveer 2 000 vreemdelinge wat hulle vrywillig kom aanmeld het.

Boerekrygsplanne

Samesprekings tussen die Transvaalse en Vrystaatse owerhede is voor die mobilisasie gevoer, maar dr Breytenbach vestig die aandag daarop dat duidelik geformuleerde besluite nie teruggevind is nie. Een van die redes is dat baie geheime dokumente van die Zuid-

Afrikaansche Republiek gedurende die oorlog begrawe is en of verlore gegaan het of só gehawend is dat hulle vandag onontsyferbaar is.

Daar bly dus, wat dit betref, slegs die uitvloeielsels van beraadslagings en besluite oor soos dit tydens die openingsfase van die oorlog uit die onderskeie posisies en optrede van die Boere aan die onderskeie fronte blyk. Dit is bekend dat herhaaldelike samesprekings gevoer is namate die oorlog sy beloop geneem het.

Staatsprokureur se Memorandum

Met verbygaan van die jeugjare van die latere veldmaarskalk, in ons geskiedenis beter bekend as generaal Jan Christiaan Smuts (1870-1950) kan hier vermeld word dat laasgenoemde van 1891-1894 met welslae te Cambridge in die regte studeer, in 1895 as advokaat in Kaapstad praktiseer en in 1897 na Johannesburg trek. In Junie 1898 word hy as Staatsprokureur van die Zuid-Afrikaansche Republiek aangestel, tree o.m. as regsgeleerde raadgewer van die Uitvoerende Raad op en neem vanaf 1898 deel aan die diplomatieke voorspel wat aan die oorlog voorafgaan. Hy vergesel die Transvaalse Staatspresident na die Bloemfonteinse konferensie en speel ook daarna 'n belangrike rol.

'n Paar weke na hierdie samesprekings het lord Selborne aan sir Alfred Milner geskryf:

'We have entered a lane, you have entered a lane, the Cabinet has entered a lane, the country has entered a lane, where no turning back is possible without humiliation and disaster. We must eventually force the door at the other end, by peaceful pressure if possible, but if necessary by war.'

Staatsprokureur J. C. Smuts het met die Uitvoerende Raad oor die stemregkwessie en ander belangrike aangeleenthede in verband met die strydvrage tussen die Zuid-Afrikaansche Republiek en Engeland beraadslaag. Dit wil voorkom of hy kort voor 4 September 1899 deur die Uitvoerende Raad gevra is om

mondeling advies te gee in verband met die militêre posisie. Tenminste blyk dit uit die opskrif van sy 'Memorandum op militêre posisie', waarvan 'n afskrif in die dr W. J. Leyds-argief (Pretoria) berus.

Staatkundige Verwickelinge

Staatsprokureur Smuts was op dié datum die gedagte toegedaan dat die verhouding tussen die Zuid-Afrikaansche Republiek en Engeland gedurende die afgelope weke meer en meer gespanne geword het. Ten tye van die Bloemfonteinse konferensie het daar, volgens hom, nog hoop vir 'n vreedsame en vir albei partye eervolle oplossing bestaan. Die afgelope maande het die prentjie verander. Engeland was vasberade om die land te verower of langs diplomatieke weg te bewerkstellig dat die Z.A. Republiek 'n Britse kolonie word.

Toenadering van Boerekant is volgens hom hooghartig van die hand gewys, die jongste stemregvoorstel is geweier, die gedagte aan 'n gesamentlike kommissie van ondersoek sal afgewys word of tot nog groter verwickelinge lei. Menslikerwys, so vervolg die staatsprokureur, is 'n oorlog tussen die twee republieke en Engeland seker en daarom lê hy die volgende wenke ter oorweging aan die regering voor.

Hy skryf verder:

'Hierdie memorandum het ten doel om die vraag te beantwoord watter stappe gedoen moet word om vir die republieke in 'n aanstaande oorlog 'n gunstige uitslag te besorg. Dit sal 'n lang, bloedige en uitputtende oorlog wees en met die oog op die groot republikeinse belange wat op die spel staan, behoort hierdie regering vooraf die nodige maatreëls te tref of hulle tenminste goed te oorweeg.'

Twee Hoofsake

Om, so gaan Smuts verder, die republieke 'n oorwinning te verseker, is dit noodsaaklik dat:

1. Die republieke van die begin af die oorhand oor die Engelse troepe behaal; en dat
2. Die republieke vooraf soveel moontlik die nodige maatreëls tref om hulle gedurende 'n lang en uitputtende stryd staande te hou.

Die Oorhand Behaal

Op watter wyse kan die republieke daarin slaag om die oorhand te behaal? Smuts het, in hierdie verband, van die gedagte uitgegaan dat die 'Zuid-Afrikaansche Boer' die beste soldaat ter wêreld is. In die aanstaande oorlog sal hy des te heldhaftiger veg omdat hy nou in die laaste hoek vasgekeer is en sal moet veg vir alles wat vir hom heilig en dierbaar is. Aan die anderkant het die Boere na die slag by Boomplaats (1848) geen neerlaag gely nie. Hulle het steeds oorwin en nou is dit die vraag wat hulle sal doen indien hulle van die begin af 'n paar neerlae sal ly waarby dalk honderde sneuwel. Dit sal, aldus die opsteller van die memorandum, ons mense nie alleen ontmoedig nie, maar ook die vyand met oormoed vervul. Dit sal die Boeresak in die oë van die wêreld en moontlike bemiddelingsskanse van buite-af bederf. Indien ons die eerste paar groot slae verloor, sal ons saak hopeloos word.

Om dit te voorkom, beveel Smuts aan dat die Boere aanvallend moet optree voordat die Britse magte, wat tans in Suid-Afrika is aanmerklik versterk sal wees.

In dié verband verwys hy na militêre skrywers wat bewys het hoeveel voordeliger dit is om aanvallend op te tree as om verdedigend te veg en dan noem hy die volgende argumente van dié skrywers:

1. Die offensiewe optrede verhoog die sedelike moed van die aanvaller.
2. Die offensiewe optrede demoraliseer die verdediger en verminder sy prestige sowel as die vertroue van die manskappe in hul aanvoerders.
3. Die aanvaller kan die aanval bepaal terwyl die verdediger verplig is om die slae van die vyand in 'n demoraliserende spanning af te wag.
4. Die offensiewe metode plaas die aanvaller in 'n posisie om die oorlog binne die gebied van die vyand voort te sit.

Hierdie voordele was nog maar selde meer van toepassing as op die huidige situasie in Suid-Afrika, aldus Smuts. Hier staan 'n Britse krygsmag van hoogstens 15 000 (Natal: 8 500; die Kaapkolonie: 3 500; Betsjoeanaland en Rhodesië: 3 000 vrywilligers) teenoor ongeveer 25 000 Transvalers en 15 000 Vrystaters,

sonder die moontlikheid dat hulle binne vier of vyf weke versterkings sal kry.

Op grond van hierdie omstandighede beveel Smuts aan dat die Boere Natal moet inneem en die spoorlyn tussen die Kaapkolonie en Rhodesië moet afsny. Dit sal die Britse ryk laat skud, hom belet om versterkings te stuur en internasionale verwickelinge verwek (Frankryk, die V.S.A., Duitsland, Rusland). Dan vervolg Smuts:

'Weliswaar is ons mense altyd huiwerig om eerste een te val of om — soos hulle dit stel — die eerste skoot te skiet, maar wanneer ons eenmaal daarvan oortuig is dat alle diplomatieke middels tevergeefs aangewend is, en wanneer die onmoontlikheid duidelik geblyk het om 'n oplossing langs diplomatieke weë te bekom, dan is dit nie meer 'n politieke aangeleentheid nie maar uitsluitend 'n krygskwessie. En dan moet ook ons mense die moed hê om op suiwer militêre gronde — soos bo uiteengesit is — op te tree.'

Die beoogde offensief teen Natal sou volgens Smuts op Durban gemik moet wees om die hawestad voor die koms van verdere Britse versterkings te beset. Ook het hy verwag om in Natal krygsvorrade en voedsel te kan buit. Natal sou verplig kan word om die Boere-krygsmagte te onderhou en te voed, terwyl o.m. tewens die moontlikheid sou ontstaan dat die Kaapse binnelandse bevolking deur so 'n militêre optrede aangemoedig sou word om 'n derde republiek in die lewe te roep.

Ten slotte beveel die skrywer aan dat die militêre outoriteite van die twee susterrepublieke ten spoedigste sal moet beraadslaag oor die tyd, wyse, plek e.d.m. van 'n gekombineerde militêre aanslag op Natal.

Lang en Uitputtende Stryd — Maatreëls

Na die militêre aanval op Natal, so het Smuts verder geredeneer, sal Engeland al sy kragte inspan om sy posisie te herwin. Dit sal, ook al sou Natal nie aangeval word nie, 'n langdurige en uitputtende oorlog meebring. Ten einde die republieke in staat te stel om so 'n oorlog te kan deurstaan, stel Smuts voor dat:

1. Alle moontlike pogings in die werk gestel moet word om die boerderybedryf, soos in vredestryd, voort te sit.

2. Maatreëls getref word dat die staatskas nie leegloop nie.
3. Reëlings getref word dat vuurwapens en ammunisie plaaslik vervaardig word.
4. Militêre deskundiges uit Duitsland ontbied word om raad te gee, nie om bevel te voer nie.
5. Pogings aangewend moet word om met Russiese hulp 'n grootskaalse opstand in Indië te ontketen.

Met betrekking tot eersgenoemde voorstel het Smuts beklemtoon dat daar altyd voldoende burgers op die plase sal moet bly. Hy het gereken dat die toetrede van 'vele duisenden Afrikaners' uit die Kaapkolonie die arbeidsvraagstuk sal verlig en dat, desnoods, vrouens en nie-blankes hierdie werk met die nodige steun en onder beskerming van die regering sal moet doen.

Om die staatskas vol te hou, is dit gebiedend dat die goudmyne in werking bly en dat 'n oorlogsbelasting van 25% op die goudproduksie gehef word. Die myne moet tewens oor voldoende masjinerie, steenkool en dinamiet beskik. Smuts het die medewerking verkry dat 'n paar goudmyne ten behoeve van die owerheid bewerk word met dien verstande dat, na die oorlog, die geproduseerde goud en die belastinggeld terugbetaal sal word.

In verband met die vervaardiging van krygstuig het die staatsprokureur die daarstelling van 'n Mauserfabriek bepleit en die versekering gegee dat deskundiges van Duitsland se Mauserfabriek, bereid is om te kom en te sorg dat so 'n fabriek binne ses maande in werking sal wees. Rooklose kruit kan, so voeg hy daaraan toe, deur die plaaslike dinamietfabriek vervaardig word. Ook merk hy op dat indien dit 'n langdurige oorlog gaan word, die regering heelwat meer Mausers benodig as dié wat tans in voorraad is, terwyl dit hoogs waarskynlik is dat die owerhede verplig sal wees om 'n groot aantal Kaapkoloniale burgers te bewapen in geval van 'n waarskynlike opstand in dié geweste.

Dat Smuts aanbeveel het dat 'n paar hooggeplaaste Duitse militêre deskundiges moet ontbied word, vind sy oorsaak in — soos hy dit gestel het — die Boere se gewoonte om by wyse van kommando's in klein groepies te veg. Hulle sou — soos hy dit

voorsien het — dikwels genoodsaak wees om in duisendtalle te veg.

In verband met die verwekking van 'n opstand in Indië teen die Britse gesag het Smuts meegedeel dat hy oor 'n persoon in die speurdiens beskik wat deur Rusland na Indië gestuur sou kan word om so 'n opstand te organiseer. Dit sou enersyds 'n uitgawe van 'n paar duisend pond verg, maar net so veel kan uitrig as 'n uitgawe van miljoene ponde in Suid-Afrika.

Republiek

Aan die slot van sy memorandum het die staatsprokureur verklaar dat Suid-Afrika aan die vooraand van 'n vreeslike bloedbad staan waaruit die volk òf as 'n uitgeputte oorblyf-

sel, as houthakkers en waterdraers, òf as oorwinnaars en stigters van 'n verenigde Suid-Afrika te voorskyn sal tree.

Die laaste paragraaf van sy, in velerlei opsigte merkwaardige memorandum, lui soos volg:

'Ek mag dwaal, maar ek is ernstig van mening dat, wanneer die hierbo gesketste program uitgevoer word, ons binne 'n paar jaar, miskien binne 'n jaar, 'n Afrikanerrepubliek sal stig in Suid-Afrika wat hom uitstrek van Tafelbaai tot die Zambesie.*'

VOETNOOT:

* Vermoedelik is dit die eerste keer dat die inhoud van hierdie waardevolle dokument, waarvan die bestaan in die verlede deur skrywers vermeld is, uitvoering behandel is. — Skr.